

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

ГАЛИШИЧ Руслан Ярославович

УДК 72;7.04;747.75.052

**Монументально-декоративне мистецтво українських
церков зарубіжжя XX століття**

17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів – 2002

A handwritten signature in black ink, consisting of several fluid, overlapping strokes that form a stylized, elongated shape.

Ш 103 (2/2) - 3
Ш 123 (2/2) 445/449

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00762203 (K)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівській академії мистецтв

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства,
професор кафедри Історії архітектури
та художніх основ Національного університету
„Львівська політехніка”
БОДНАР Олег Ярославович

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства,
провідний науковий співробітник відділу
образотворчого мистецтва ІМФЕ
ім. М.Рильського НАН України.
ТИМОФІЄНКО Володимир Іванович
кандидат мистецтвознавства,
заступник директора
Ужгородського коледжу мистецтв
ПРИЙМИЧ Михайло Васильович

Провідна установа: Інститут народознавства Національної Академії Наук
України.

Захист відбудеться " 13 " грудня 2002 року о " 15 " годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради у Львівській академії мистецтв за адресою:
79011, Львів, вул. Кубійовича, 38.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської академії
мистецтв, 79011, Львів, вул. Кубійовича, 38.

Автореферат розісланий " 13 " листопада 2002 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
Доктор мистецтвознавства

Г. Г. Стельмашук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасне сакральне мистецтво в Україні переживає складну пору відродження. Заборона церковного будівництва в радянський період привела до гострої нестачі церков і врешті-решт до необхідності форсованого розвитку церковного мистецтва. Робиться це за відсутності власного творчого досвіду, точніше, спираючись на досвід більш як півстолітньої давності. Художники-монументалісти та архітектори вирішують сьогодні складну творчу проблему – проблему “еволюційного стрибка”, ставлячи за мету якнайшвидше ліквідувати відставання, що виникло в розвитку українського сакрального монументально-декоративного мистецтва. У зв'язку з цим досвід українського зарубіжжя в даній галузі набуває особливої цінності. Одним з найактуальніших виступає завдання освоєння досвіду сакрального монументально-декоративного мистецтва. Вивчення стану проблеми свідчить про відсутність всесторонніх знань про історію українського сакрального мистецтва зарубіжжя у ХХ ст. Поодинокі дослідження з проблем сучасного сакрального мистецтва проводились у довоєнний період науковцями Західної України. Низку досліджень українського сакрального мистецтва було проведено в діаспорі у повоєнний період. Аналіз проводився на прикладах новозбудованих церковних споруд. Як правило, їх розгляд обмежувався окремими регіонами зосередження українських церков. Врешті-решт на сьогодні науковий матеріал перебуває в розрізненому стані. Існує гостра необхідність у його впорядкуванні та системному аналізі.

Визначальними в даному дослідженні стають питання становлення, формування та розвитку сакрального монументально-декоративного мистецтва поза Україною, роль та значення традицій у цьому процесі, особливості трансформації української традиції в чужорідних умовах, вплив на формальні особливості українського сакрального монументально-декоративного мистецтва загальносвітових мистецьких тенденцій ХХ ст. Таким чином, **актуальність теми** українського сакрального монументально-декоративного мистецтва зарубіжжя ХХ ст. обумовлюється:

- необхідністю заповнення пробілів, які виникли в теорії та історії розвитку українського монументально-декоративного мистецтва, внаслідок заборони церковної тематики у період УРСР;

- відсутністю всесторонніх наукових знань про історію і особливості розвитку українського (зарубіжного) монументально-декоративного мистецтва у ХХ ст.;

- реальними практичними потребами сучасного церковного мистецтва, пов'язаними з широкомасштабним будівництвом, оздобленням й обладнанням церков в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертація виконувалась у рамках перспективного плану науково-дослідної роботи співробітників і викладачів Львівської академії мистецтв, а також у межах програми

наукових досліджень Інституту народознавства НАНУ, розв'язує одну із проблем дослідної тематики: "Синтез, стилістика і семантика українського сакрального мистецтва" (шифр 3.3.4.11).

Мета дослідження полягає у виявленні закономірностей та специфіки розвитку українського сакрального монументально-декоративного мистецтва зарубіжжя у ХХ ст., з'ясуванні ролі етномистецьких традицій, їх збереження та трансформації в різних історично-культурних та соціально-економічних умовах.

Для досягнення мети визначені такі завдання:

- розглянути проблеми трансформації та збереження художніх традицій у монументально-декоративному мистецтві українського зарубіжжя;
- висвітлити тенденції розвитку українського сакрального монументально-декоративного мистецтва та архітектури зарубіжжя ХХ ст.;
- з'ясувати типологію творів сакрального монументально-декоративного мистецтва на основі аналізу зібраного матеріалу;
- визначити стилістичні відміни церковної архітектури: екстер'єрів, інтер'єрів, монументально-декоративного мистецтва ХХ ст. в Західній Європі, Північній, Південній Америці, Австралії компоративно до прототипів в Україні та в Європі;
- виявити консервативні та асимілятивні тенденції в процесах розвитку української церковної архітектури та монументально-декоративного мистецтва зарубіжжя в нових географічних, соціальних та культурних умовах.

Об'єктом дослідження виступають твори українського сакрального монументально-декоративного мистецтва і архітектури в зарубіжжі (екстер'єри, інтер'єри, стінописи, вітражі, мозаїки, декор, орнаментика, іконостаси, іконографія тощо).

Предметом дослідження є художні особливості творів сакрального монументально-декоративного мистецтва та їх взаємозв'язок із розвитком церковної архітектури.

Межі дослідження. Територіально – це регіони компактного проживання українських громад у країнах Західної Європи, Північної й Південної Америки та Австралії. Хронологічно дослідження охоплює ХХст. – період становлення і розвитку української діаспори, який співпадає з процесом радикальних змін в усьому християнському мистецтві.

Новизна дослідження. Вперше зібрано, систематизовано і проведено науковий аналіз матеріалів, які висвітлюють становлення і розвиток українського монументально-декоративного сакрального мистецтва та архітектури зарубіжжя у ХХ столітті. Вперше здійснено комплексний розгляд українських церков: структури екстер'єрів, інтер'єрного оздоблення й обладнання, проведено класифікацію творів сакрального мистецтва, досліджено трансформацію стилістики, об'ємно-просторового вирішення

церковної архітектури та монументально-декоративного мистецтва, формування нових традицій та інновацій.

У дослідженні врахований аспект одночасного та взаємозалежного формування сакральної архітектури та монументально-декоративного мистецтва, що є типовим для більшості українських церков зарубіжжя ХХ ст.

Практичне значення роботи. Теоретичні положення і результати можуть бути використані: в методологічному плані для подальших досліджень, сприятимуть вивченню українського (зарубіжного) мистецтва ХХ ст. студентами та аспірантами художніх вузів; для написання узагальнюючих праць з історії українського сакрального мистецтва та навчальних посібників. Практичні рекомендації допоможуть спеціалістам архітектурно-художніх профілів при виборі проектних вирішень архітектури, інтер'єру, інтер'єрного оздоблення та обладнання сакральних споруд.

Апробація дослідження. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради ЛАМ. Основні положення дисертації виголошені у доповідях: на наукових конференціях Львівської Академії Мистецтв ("Українські національні мотиви в архітектурі Р. Жука", 1996; "Народні мотиви в сакральному мистецтві української діаспори, друга половина ХХ ст.", 1997; "Виявлення асиметрії в об'ємно-просторовому вирішенні найновіших церков української діаспори", 1999. А також на третій Драганівських читаннях "Сакральне мистецтво Бойківщини", 1998 ("Мотиви бойківської народної архітектури в українських церквах діаспори у ХХ ст."); на конференції "Європейське мистецтво" в Дрогобичі 1999 ("Художньо-образні та об'ємно-просторові особливості деяких українських церков Західної Європи"). Крім того, основні результати дослідження викладені у семи публікаціях обсягом 24,6 д. а.

Об'єм і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, переліку умовних скорочень, чотирьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел (84 найменування) загальним обсягом 180 ст. Додатками є біографічні дані та альбом з ілюстраціями (195 рис.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** обґрунтовано актуальність теми, зв'язок з науковими програмами, визначено мету й завдання, хронологічні та територіальні межі, наукову новизну та практичне значення дослідження.

У **першому розділі "ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ"** проводиться розгляд стану наукового вивчення теми. Її стан обумовлюється тривалою перервою, оскільки атеїстична політика уряду УРСР не сприяла дослідженням сакрального мистецтва. У 1920-30 рр. здебільшого вчені та аматори західних обл. України, а з другої пол. ХХ ст. і

поза межами України досліджували означену тему. Одним з основоположників її вивчення був В.Січинський.

У зарубіжжі аналіз сакрального монументально-декоративного мистецтва проводився на прикладах новозбудованих українських церковних споруд (Р.Павлишин, Д.Степовик, С.Гординський, П.Іванець). Специфічним у зарубіжних дослідженнях було те, що об'єкти сакрального мистецтва та архітектури розглядалися в процесі їх розвитку і те, що дослідження обмежувалися конкретним регіоном українського сакрального мистецтва.

Відновлення зацікавленості релігійною тематикою в пострадянській Україні привело до появи праць, в яких досліджується становлення, формування та розвиток сучасного українського сакрального мистецтва (Д.Крвавич, І.Довганюк, М.Станкевич). Позитивну роль для науковців в Україні та в зарубіжжі відіграла можливість доступу до теоретичних матеріалів та наочного обстеження творів.

Загальна картина більшості найновіших наукових публікацій демонструє аналіз, який мало враховує історично-культурні, географічні й соціально-економічні передумови становлення та розвитку сучасного сакрального мистецтва поза межами України. Також недостатньо висвітлюється роль і значення у процесах формування та розвитку сакрального монументально-декоративного мистецтва національних традицій. У більшості дослідженнях бракує комплексного аналізу.

Методологія дослідження побудована на системному підході: монументально-декоративне мистецтво українських церков зарубіжжя ХХ ст. вивчається в комплексі із українською церковною архітектурою та в контексті єдиного культурного процесу. Розгляд монументально-декоративного мистецтва проводиться на основі типології церковних споруд, проведеної за об'ємно-просторовими та художньо-образними ознаками, що дозволяє простежити вплив основних традицій на їх розвиток. Монументально-декоративне мистецтво розглядається як частина українського сакрального мистецтва, досліджуються зовнішні та внутрішні фактори впливу на процес становлення, розвитку художньо-образних, стильових та об'ємно-просторових особливостей інтер'єрного простору, стінних оздоблень, іконостасу й іконографії орнаментального декору. У роботі використовується порівняльний метод у хронологічному і просторовому аспектах. Він ведеться на прикладах творів українського зарубіжного сакрального монументально-декоративного мистецтва, історичних прототипів, що знаходяться в Україні та об'єктів сакрального монументально-декоративного мистецтва та архітектури ХХ ст. Західної Європи, Північної та Південної Америки.

У загальнотеоретичному осмисленні проблем, порушених у роботі, основою для автора стали дослідження сакрального мистецтва зарубіжних науковців та таких українських вчених як: М.Драган, Д.Крвавич В.Січинський, М. Станкевич.

Джерельною основою даної роботи стали польові обстеження об'єктів українського сакрального мистецтва та архітектури в Польщі, Австрії та Італії, здійснені автором у 1996-99 рр.

У другому розділі **"РОЗВИТОК МОНУМЕНТАЛЬНО-ДЕКОРАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ЕКСТЕР'ЄРІВ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ"** простежено історичні, географічні й соціально-культурні фактори, що вплинули на розвиток українського сакрального мистецтва та архітектури: в Західній Україні й близькому зарубіжжі (Польща, Румунія, Словаччина) та становлення і формування українського сакрального мистецтва в діаспорі (Великобританія, Німеччина, Італія, Франція, США, Канада, Аргентина, Бразилія, Австралія). Зроблено порівняльний аналіз тенденцій їх художньо-образного та об'ємно-просторового розвитку. Простежено фактори, що вплинули на формування художнього вирішення найновіших українських церков зарубіжжя (друга пол. ХХ ст.). Порушується проблема взаємозалежності розвитку об'ємно-просторової організації церковної будівлі та екстер'єрних стінописів, мозаїки, вітража, декоративного орнаменту. Виявлено закономірності трансформації традицій в екстер'єрному оздобленні церков.

2.1. Історичні передумови й особливості формування українського сакрального мистецтва в різних регіонах світу. Тісний зв'язок з теренами "корінної" України існував до закінчення Другої світової війни, коли остаточно втрапились політичні зв'язки та розпочались переселення українців на нові землі проживання. Тут українське сакральне монументально-декоративне мистецтво та архітектура зберігали тісний зв'язок з традицією, розвиваючись у єдиному культурно-ментальному просторі з Україною.

Історія розвитку українського сакрального мистецтва та архітектури в Північній, Південній Америці, Західній Європі розпочалася із початком масових еміграцій з України кін. ХІХ – поч. ХХ ст., викликаних спочатку економічними, а потім й політичними мотивами. У США та Канаді протягом короткого часу українці заснували поселення й будували церкви на новому місці, практично, з "нуля", утворюючи при цьому чисельні діаспори. Принципи діяльності духовних осередків українців були запозичені з практики Західної Європи, де українські парафії існували ще задовго до ХХст.

Встановлено, що особливості становлення української церковної архітектури та сакрального монументально-декоративного мистецтва зарубіжжя ХХ ст. залежать від таких факторів як: географічна віддаленість церков від "корінної" України; специфіка культурних та економічних умов країни, де виникали значні українські спільноти; контингент переселенців.

2.2. Художні особливості сакрального монументально-декоративного мистецтва на перших етапах розвитку українських церков у Західній Європі, Північній та Південній Америці. Формування

системи оздоблення екстер'єрів українських церков в Західній Україні, Польщі та Румунії відбувалося під впливами конкретних українських церков сусідніх місцевостей, рідше – культових споруд латинських конфесій. Інколи брались за взірець художнього вирішення храми з більш віддалених теренів.

У багатьох українських трипросторових церквах Польщі спостерігається спрощення головних архітектурних об'ємів та системи оздоблення дереворізьбою. Деякі дерев'яні церкви втрачають ярусну структуру та декоративне різьблення. У східних регіонах Румунії значна група українських церков зазнає сильних впливів традицій оздоблення буковинського храму. Особливістю інших українських хрестовокупольних церков Румунії є те, що вони пишно оздоблюються архітектурними деталями та декоративними елементами регіонального моравського походження.

У першій пол. ХХ ст. на східних землях Польщі та в Румунії встановлюється консервативний стереотип у розумінні художнього вирішення українського храму. Оздоблення екстер'єру використовувало традиційні форми та композицію, інколи українські та місцеві регіональні (польські та румунські) мотиви монументально-декоративного мистецтва поєднувались, надаючи церковній споруді еkleктизму.

Церковні будівлі так званого “хатнього” типу – найперші українські церкви на теренах Північної Америки. Їх можна визначити як “архітектура з пам'яті”. Ця група церков характеризується випадковими спрощеннями головних архітектурних об'ємів та системи екстер'єрного оздоблення.

Подальший етап розвитку українських церков Північної Америки характеризується дерев'яними храмовими спорудами тридільного й хрещатого типів. “Чиказька” будівельна конструкція обумовлює специфіку об'ємно-просторової організації й екстер'єрного оздоблення церков. Тут мотив ярусності та традиційні декоративні мотиви трансформуються й реалізуються на завершеннях верхів різнотипними архітектурними формами.

Поширеним явищем у Північній Америці були реконструкції культових споруд протестантських та римо-католицьких общин й пристосування їх до вимог східно-церковного обряду. Вони були частковими: перебудовували тільки окремі фрагменти, суміщаючи при цьому несумісні між собою мотиви зовнішнього оздоблення. Ці тенденції започаткували традицію еkleктики в українському сакральному монументально-декоративному мистецтві діаспори.

Відмінний принцип від монументально-декоративного вирішення дерев'яних церковних споруд Північної Америки, був втілений у поодиноких мурованих українських церквах Канади та США (у великих містах) – застосовували пишне навантаження екстер'єру дрібними архітектурними формами та декоративними елементами. Характерним є

еклектичний підбір форм для оздоблення екстер'єру, у якому з'являються мотиви національної символіки в сецесійно-модерному трактуванні.

За художньо-образними та об'ємно-просторовими особливостями українські церкви Східної Європи та Північної Америки мають низку як спільних, так і відмінних ознак:

1. Спрощений характер монументально-декоративного вирішення українських церков "хатнього" типу Східної Європи – це насамперед результат заміни традиційних будівельних матеріалів на нові, у Північній Америці – результат відсутності аналогів традиційних українських церков і їх оздоблення для наслідування та відсутності кваліфікованих майстрів.

2. У Польщі та Румунії зовнішній вигляд більших трипросторових українських церков у першій половині ХХ ст. є результатом продовження традиції храмубудування ХІХ ст. Пізніші трипросторові церковні будівлі Північної Америки відрізняються характерними псевдобароковими банями, які одночасно виступають чи не єдиним елементом оздоблення екстер'єру.

3. Хрещаті муровані церкви Польщі та Західної України повторюють традиційні українські приклади декору, рідше місцеві регіональні взірці. Дерев'яні хрещаті церкви Канади та США цього ж періоду характеризуються екстер'єром зі складними геометризваними формами верхів, які зрідка містять декоративні елементи.

4. Орнаментальні рельєфи українських церков Польщі мало чим відрізняються від українських церков ХІХ ст. Декор екстер'єрів українських церков Румунії першої пол. ХХ ст. зберігає яскраво виражені буковинські та моравські риси. У Північній Америці через використання "чиказької" конструкції традиційний декор видозмінюється в різноманітних комбінаціях на добудовах, вежах, присінках тощо.

2.3. Монументально-декоративне вирішення екстер'єрів українських церков у повоєнний період. З середини ХХ ст. найбільшого розвитку та якісних змін набуває українське сакральне монументально-декоративне мистецтво в США, Канаді, Аргентині, Бразилії та Австралії.

Найбільшу групу складають українські церкви з візантійською традицією храмубудування та сакрального мистецтва. Трансформація художньої традиції в неовізантійських церквах обумовлена появою в другій пол. ХХ ст. методів професійного проектування церков. Найчастіше у пошуках художнього образу наслідуються різні прототипи візантійського храму, зокрема, досягається ефект враження пишності та багатства. Якісно новий підхід проектування полягає в інтерпретації храмової споруди візантійського типу, за нього добираються такі найхарактерніші мотиви та елементи стилю, які легко адаптуються до сучасних архітектурних та декоративних форм. Результатом даної тенденції є те, що художній образ невеликих за розмірами українських неовізантійських церков діаспори формують спрощені та узагальнені головні об'єми і мінімальна кількість архітектурних деталей та декорацій. У деяких сучасних українських церквах

зарубіжжя візантійські риси виявляються в малопомітних на перший погляд елементах, але мають водночас чіткий і потужний ідентифікаційний зміст. Найпопулярнішим елементом в оздобленні сучасної церковної споруди візантійського типу залишається арка, її форма спрощується до правильних циркульних кривих, також арка формує загальні ритми й навіть цілісний образ церковного екстер'єру, виконує функцію традиційного зовнішнього оздоблення.

Нові інтерпретації монументально-декоративного вирішення українських барокових храмів проявилися у двох великих групах українських церков, які по-різному відтворюють прототип барокового храму: перша – шляхом безпосереднього наслідування прототипу, друга – створюючи узагальнений образ українських барокових церков.

Об'ємно-просторові видозміни традиційних тридільних дерев'яних храмів Канади та США вплинули на монументально-декоративне вирішення їх екстер'єрів. Особливістю церков цієї групи є зміна масштабності (збільшення) відносно прототипу. Майже пряме перенесення форм та загальних об'ємів традиційних дерев'яних церков на більший об'єкт без певних стилістичних інтерпретацій призводить до суттєвих художньо-образних змін у характері оздоблення церков. Спрощення пірамідальних верхів через зменшення кількості ярусів позбавляє церкви художньої виразності. Вони вражають громіздкістю та надмірною масивністю дрібних елементів. Водночас, адаптація сучасних конструкцій у традиційну структуру дерев'яних церков сприяє у створенні нових схем (комбінацій) архітектурних об'ємів і декоративних елементів, зокрема, дереворізьблень, які здебільшого характеризуються грубим моделюванням форм.

Українські дерев'яні церкви США, які технологічно, об'ємно-просторовим вирішенням, оздобленням намагаються повторити традиційні дерев'яні церкви Карпат вирізняються: ідентичним з прототипом розміром; використанням ідентичних з прототипом будівельних та оздоблюваних матеріалів.

Концептуальні зміни в світовій сакральній архітектурі й мистецтві середини та другої пол. XX ст. та спроби пошуків сецесії напочатку століття та конструктивізму в українській церковній архітектурі і мистецтві в довоєнний період у Західній Україні мають великий вплив на розвиток українських церков, збудованих у зарубіжжі в другій пол. XX ст. Формотворення архітектурних та декоративних елементів цих споруд здійснювалося за принципом тотального абстрагування. Увага акцентувалася на таких невід'ємних особливостях художньо-образного та об'ємно-просторового вирішення, як пропорція, маса, фактура та декор. У деяких церквах цієї групи проявляється асиметричний спосіб компонування головних об'ємів. З адаптацією асиметричної просторової структури в традиційні схеми української церковної споруди трансформуються й традиційна система зовнішніх декоративних елементів.

Встановлено, що у міру поповнення діаспори новою еміграційною хвилею, так званою інтелектуальною, а також збагачення й поліпшення матеріальних умов українців діаспори, з'являється попит на церковне мистецтво значно вищого художнього рівня. Базовим у проектуванні стає дотримання головних вимог східно-церковного канону, національних мистецьких традицій, а також модерністичних та постмодерністичних норм в мистецтві. В оздобленні екстер'єру ведуться пошуки стилістичної чистоти.

У третьому розділі **"ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАДИЦІЙ ОЗДОБЛЕННЯ ТА ОБЛАШТУВАННЯ ЦЕРКОВНОГО ІНТЕР'ЄРУ"** досліджується об'ємно-просторова організація та особливості оздоблення та обладнання внутрішнього церковного простору. За стилістичними принципами розроблено типологію настінних оздоблень (вітраж, стінопис, мозаїка, декоративний орнамент). Визначено механізми трансформації традиції монументально-декоративного вирішення церковного інтер'єру, які обумовлюються об'ємно-просторовими змінами внутрішнього простору та впливами тенденцій розвитку модерністичного та постмодерністичного мистецтва.

3.1. Об'ємно-просторові особливості інтер'єрів українських церков зарубіжжя. Структура традиційних інтер'єрів українських церковних споруд зарубіжжя у ХХ ст. базується на пропорційних, конструктивних та об'ємно-просторових особливостях історично сформованих церковних типів України. Поділ церковного інтер'єру на три візуально розмежовані простори в різних церковних типах має свої особливості, але поряд із симетричністю відносно поздовжньої осі, або центру формує головну об'ємно-просторову та художньо-образну традицію вирішення інтер'єру української церковної споруди.

Організація інтер'єрів українських церков Східної Європи першої пол. ХХ ст. майже аналогічна до інтер'єрів церков в Україні ХІХ ст. У Північній Америці (Канада та США) прообразом інтер'єрів перших українських храмових споруд виступає організація внутрішнього простору невеликої дерев'яної церкви. Об'ємно-просторове вирішення святилища, храму вірних та притвору зводилося до видовженого в напрямку головний вхід – вівтар паралелепіпеда. Формальні відмінності між цими внутрішніми просторами були мінімальними. Інтер'єри українських тридільних та хрещатих церков Канади та США поєднували традиційні схеми народного способу об'ємно-просторової організації і американські принципи інтер'єрного дизайну дерев'яних "цивільних" споруд.

Перші інтер'єри українських церков в Австралії (1940-50-ті рр.) були переобладнаними з інтер'єрів протестантських культових споруд і мали тимчасове призначення. Особливість подальшого розвитку інтер'єрів (1960-90-х рр.) відображає модерністичні тенденції в архітектурі.

У низці українських церков зарубіжжя візантійського й хрещатого типів (1970-90-ті рр.) використання залізобетонних будівельних конструкцій

дало можливість сформувати інтер'єр, позбавивши його деяких звичних архітектурних елементів, таких як: арки, паруса, аркади та колони. Цей спосіб архітектурного вирішення оптично розширив внутрішній простір церкви, зробив його чистим і лаконічним.

Інтер'єр іншої групи найновіших українських церков цього ж періоду сформувався у результаті неординарного просторового розміщення головних архітектурних об'єктів, застосування сучасних будівельних технологій, які змінюють характер традиційних внутрішніх об'єктів, акцентування уваги на художніх властивостях будівельних та оздоблювальних матеріалів.

Отже, перші вдалі спроби інтерпретації традиційного українського церковного інтер'єру були зроблені в Північній Америці та Австралії в другій пол. XX ст. Такі інтер'єри мають яскраво виражені художньо-образні особливості, визначаються за низкою об'ємно-просторових ознак:

- 1) формальне спрощення архітектурних елементів (арки, парусні й сферичні склепіння центральних бань);
- 2) акцентування уваги на відкритих в інтер'єрі конструктивних вузлах;
- 3) використання в інтер'єрах модульних конструктивних елементів.

3.2. Специфіка системи оздоблення церковних інтер'єрів Настінні й пристінні оздоблення мають першорядне значення в художньому вирішенні інтер'єру, створюють відповідний містичний настрій, відображають картину Всесвіту, зміст Євангелія, історію Церкви тощо.

Оздоблення інтер'єрів українських дерев'яних храмів Польщі поч. XX ст. мало чим відрізнялося від народних церков України XVII-XVIII ст. За звичай внутрішні стіни оздоблювали пристінними іконами. Їхня іконографія була вирішена в реалістичній манері, яка часто поєднувала візантійські, класичні й народні правила іконописства. Окремі ікони обрамлювалися декоративним різьбленням і перебували в стилевій єдності з іконографією багатоярусного іконостасу. Настінні оздоблення мурованих українських храмів Польщі та Румунії переважно наслідують зразки відомих стінописів українських церков.

Інтер'єри храмів перших років XX ст. в Північній Америці були надзвичайно скупі на настінні розписи. Основні причини – брак коштів, кваліфікованих спеціалістів і вади будівництва. Стіни інтер'єру завішували окремими іконами. Різьблення навколо ікон було рідкісним явищем, тут воно спрощується до звичайних профільних рам.

Стилістичний еkleктизм XIX ст. впливає на іконографію та на орнамент стінописів церков Північної Америки в першій пол. XX ст., але з середини XX ст. з'являються стінописи, виконані на високому професійному рівні. Стінописи, мозаїки, вітражі церковних інтер'єрів другої пол. XX ст. інтерпретують візантійські або барокові аналоги. Художньо-образне вирішення таких стінних оздоблень не виходить за рамки традиційних правил.

Отже, традиційні настінні оздоблення українських церков ХХ ст. поза межами України можна об'єднати в кілька головних груп.

1. Настінні оздоблення церков Польщі та Румунії, які продовжують традицію сакрального мистецтва України ХІХ ст.

2. Оздоблення деяких перших українських церков Північної Америки та Австралії характерні стінописами спрощеного характеру та примітивними іконами.

3. Оздоблення інтер'єрів, які узгоджуються з канонами Східної Церкви та українською традицією церковного мистецтва, наслідують увесь історичний досвід минулого, але від першої групи відрізняються більш-менш єдиною стилістикою та зменшенням еклектичних елементів.

4. Стінописи, мозаїки, вітражі, у яких головним критерієм естетичного вираження виступає інтерпретація одного з ретроспективних стилів. Стінописи й мозаїки на базі української візантики та бароко формуються шляхом добору лише найхарактерніших мотивів стилю: низка елементів спрощується та переосмислюється в дусі сучасних мистецьких ідей.

Настінні оздоблення багатьох українських храмів зарубіжжя другої пол. ХХ ст. за низкою ознак суттєво відрізняються від традиційних. Особливості художньо-образного вирішення таких настінних оздоблень (в основному це стінописи) залежать від архітектоніки інтер'єру, структура якого в другій пол. ХХ ст. видозмінюється із застосуванням сучасних будівельних технологій та матеріалів, від авторського бачення образу. Вони окремими елементами можуть неузгоджуватися з візантійським іконографічним каноном, зокрема: композицією, колоритом, формою, перспективою, нетиповим поєднанням різних технік в одній сюжетній сцені. Новаційні стінописи характеризуються інтерпретацією візантійської, ренесансної, барокової іконографії й народного церковного малярства через усталені засади модерністичного мистецтва – переосмислюється композиція, яка набуває більш спрощених й добре знаних іконографічних схем та іконографічна форма, яка трансформується до простих геометризованих плям. У стінописах цієї групи переважає авторське трактування іконопису.

У деяких інтер'єрах церков діаспори другої пол. ХХ ст. стінописи замінюються пристінними вівтарями. Їх іконографія представляє інтерпретацію візантійського іконописма, барокового або народного малярства, інколи – кількох стилів одночасно. Деякі інтер'єри українських церков характеризуються відсутністю будь-яких оздоблень. Відсутність оздоблення виражає його недоцільність у структурі інтер'єру церков, де архітектурні форми та членування (модульні та конструктивні елементи), вже самі по собі активно формують художньо-просторовий образ.

У четвертому розділі **"ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ФОРМУВАННЯ ІКОНОСТАСУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКВАХ"** дано комплексну художньо-естетичну оцінку іконостасів

українських церков зарубіжжя. Визначаються традиційні іконостаси, які становлять більшість та іконостаси запроектовані за новаційними формотворчими та конструктивістичними принципами. Розглядається аспект взаємопов'язаності конструкції, декору, іконографії в іконостасі та художньо-естетична відповідність іконостаса до об'ємно-просторової організації інтер'єра і до його настінних оздоблень. За умов введення новаційних принципів художнього вирішення іконостаса порушується проблема відповідності пропонованих нововведень до канону та до складених історично художніх традицій українського сакрального мистецтва.

4.1. Традиційні українські іконостаси зарубіжжя. Іконостасна стіна необхідна для створення функційних умов повноцінного дійства Богослужіння й відображає головні символи християнської віри.

Іконостаси ХХ ст. можна вважати традиційними, які у своїй структурі мають усі компоненти одноярусного чи повного іконостасу: чітко розмежовані яруси ікон, різьблення на сакральну тематику тощо. Традиційні іконостаси, як правило, виготовляються аналогічними або максимально наближеними до традиційних технологіями. У пластичному моделюванні різьблених стовпів-колон, карнизів такі іконостаси наслідують історичні аналоги.

Іконостаси українських церков Польщі та Румунії першої половини ХХ ст. мають типову структуру й перебувають у художній єдності з архітектонікою інтер'єру, повторюють своїм силуетом верхню частину будівлі, наслідують складену віками традицію облаштування іконостасів дерев'яних храмів України. Іконопис таких іконостасів виконаний переважно в реалістичній манері, різьблення є традиційним. Інколи мотиви різьби на іконостасах повторюються в обрамленнях пристінних тридільних та вітарних ікон.

Малочисельні громади української діаспори Західної Європи у першій половині ХХ ст. влаштовували у церквах одноярусні іконостаси, або ікони Христа й Богородиці символічно репрезентують іконостас.

Іконостаси Канади та США поч. ХХ ст. відрізняються спрощеністю форм та незначною кількістю різьблення. Деякі іконостаси мали вигляд стіни з дверними отворами для царських та дияконських воріт та намісними іконами. Подібними до українських іконостасів Північної Америки є перші іконостаси українців, які було споруджено в 1940-50-х рр. в Австралії. Примітивність окремих іконостасів першої пол. ХХ ст. (США, Канада, Австралія) є результатом дефіциту кваліфікованих художників-декораторів та майстрів дереворізби. Такі іконостаси укомплектовували шаблонними декоративними елементами, які виготовляли місцеві деревообробні фірми.

У другій пол. ХХ ст. іконостаси українських церков діаспори характеризуються вишуканою іконографією, стилізованою декоративною

різьбою. Проектування іконостасу ведеться із вивченням історичних аналогів – іконостасів України.

З аналізу українських іконостасів ХХ ст. випливає, що розвиток більшості іконостасів представляє дві головні групи.

1. Іконостаси, які відображають традицію сакрального мистецтва ХІХ ст., з усіма стилістичними атрибутами епохи. Типовим для художнього вирішення іконостасів цієї групи є перенасичення іконостасної стіни різноманітними за стилем і типом конструктивними, декоративними та іконографічними елементами, використання в конструкції різноманітних форм, капітелей, карнизів, пілястр, часто наближених за формою до класичних; у різьбленні – стилізованих орнаментів, переважно рослинних мотивів; в іконописі – дотримання реалістичних правил зображення образів святих.

2. Іконостаси з прецензійно вишуканими пропорціями, формами, іконографією. Незначні структурні видозміни іконостасів групи зумовлені просторовими та художніми особливостями інтер'єру.

4.2. Новаційні іконостаси другої половини ХХ ст. Нові узагальнені форми, які проникли в сакральну архітектуру в другій половині ХХ ст., зумовили нові формальні інтерпретації іконостасу.

У другій пол. ХХ ст. в Америці та Австралії створюються успішні розробки багатоярусних іконостасних стін, які за просторовими та художніми характеристиками відповідають типовому українському розвиненому іконостасові, але в окремих фрагментах такі іконостаси можуть мати нетипову просторову організацію ікон, яка трансформує традиційну горизонтальну ярусну структуру. Ці іконостаси успішно інтегрують у спрощений інтер'єрний простір та досконало поєднуються зі стилістично осучасненими настінними розписами новозбудованих українських церков.

Нетрадиційні іконостаси характеризуються проникненням модерністичних живописних течій в іконографію та незвичною технікою виконання іконопису. Цікаве явище представляють іконостаси, які містять іконопис на склі, вони започатковують зовсім нову традицію художньо-образного вирішення українського іконостасу, яка до певної міри обґрунтована історично й базується на синтезі народного, візантійського та модерністичного мистецтва. Гуцульська ікона на склі, яка в ХІХ ст. оздоблювала інтер'єри сільських хат в ХХ ст. знаходить продовження розвитку в інтер'єрах українських церков зарубіжжя.

Українські церковні інтер'єри, які характеризуються спрощеними просторами притвору, храму вірних і святилища, великою кількістю відкритих конструктивних чи модульних елементів в інтер'єрі, як правило, не створюють сумісного середовища з традиційним дерев'яним іконостасом. Тому для виготовлення та оздоблення окремих іконостасів у другій пол. ХХ ст. вибираються не традиційні, а прості в обробці сучасними

технічними засобами матеріали: пластмасу, метал, бетон, скло. Тут помітна формальна та образна залежність композиції складових елементів, їхньої форми, іконографії, декору (якщо він є) іконостасу від фізично-механічних якостей матеріалу.

Новаційні іконостаси можна визначати за низкою ознак.

1. Іконостаси, які за конструкцією, характером розміщенням ікон у ярусах, відрізняються від загальноприйнятих, але в принципі не відступають від української традиції іконостасобудування.

2. Іконостаси, зовнішній вигляд яких зумовлений особливим розміщенням іконостасної стіни в інтер'єрі храму.

3. Іконостаси з нетрадиційним трактуванням іконографії, спричиненим проникненням модерністичних живописних течій в іконопис. Авторське бачення, індивідуалізм тут виступають вагомим фактором впливу.

4. Іконостаси, які повністю або частково виготовлені з нетрадиційних матеріалів (пластмасу, метал, бетон, скло). У пошуках художнього образу новаційних іконостасів гостро постає проблема адаптації модерністичних художньо-образних та просторових принципів формотворення до традиційної структури іконостасу, яка формувалася протягом століть.

ВИСНОВКИ

Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво в зарубіжжі – значне явище в історії національної культури. Уся багатогранна картина його розвитку стала відображенням складного життєвого шляху, пройденого поколіннями українців у зарубіжжі.

За мотивами виникнення та обставинами фактичного існування українських осередків за межами України розрізняються два різних варіанти розвитку церковної архітектури та мистецтва. Перший пов'язується з країнами Східної Європи (Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною), де українці проживають на своїх корінних етнічних територіях; другий – з країнами Америки, Австралії, Західної Європи, де українці опинилися внаслідок міграційних процесів. Перший – це шлях послідовного й неперервного розвитку, у ході якого загалом ретельно зберігаються національні традиції. Другий – шлях випробувань традиції, на якому в різні періоди і в різних умовах проявилися тенденції як до збереження, так і до трансформації традиції.

У ХХ ст. українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво у східноєвропейських країнах спираються на архітектурний і мистецький (планувальні, конструктивні, композиційні, колористичні) стереотипи, сформовані в Україні у ХІХ – на поч. ХХ ст..

І якщо не зважати на деякі стилістичні відхилення, викликані місцевими впливами, то можна констатувати, що впродовж ХХ ст. українська церковна архітектура й мистецтво не збагатилися принципово новими традиціями і водночас не розвинулися в напрямі передових

тенденцій архітектури й мистецтва. Консерватизм, стриманість та інертність щодо місцевих і загально-європейських течій архітектури й мистецтва (в тому числі сакральної) характеризують східноєвропейську лінію розвитку української церковної архітектури та мистецтва.

До певної міри – це вияв тактики національного самозбереження, якої доводилося дотримуватись українцям в експансивних суспільно-політичних середовищах. Водночас причина цього криється в тривалій зупинці в розвитку церковної архітектури й мистецтва в Україні, зв'язок з якою завжди слугував орієнтиром для українського зарубіжжя.

Розвиток української церковної архітектури та монументально-декоративного мистецтва по “західній” лінії не залежав від ситуації в Україні безпосередньо і відбувався під впливом актуальних, характерних для Заходу, життєвих обставин, які суттєво відрізнялися від східноєвропейських і змушували до активного реагування в усіх сферах діяльності. Тому й у галузі церковної архітектурно-мистецької творчості поряд з установкою на збереження національних традицій існує постійна потреба новаторської ініціативи і власне творчого пошуку.

За рівнем співвідношення цих двох різнобіжних установок у всьому процесі розвитку церковної архітектурно-мистецької діяльності українців у країнах Заходу виділяються три основних етапи.

Перший – етап становлення, на якому (особливо на початковій його стадії) повністю домінує ідея відновлення української традиції. І хоча вона втілюється часто спрощено й недосконало, без участі фахівців, шляхом творення “з пам’яті”, усе ж на цьому етапі загалом досягнуто головної мети – зафіксовано основні традиційні напрями української церковної архітектури і монументально-декоративного мистецтва.

На другому етапі (30-50-ті роки ХХ ст.) повною мірою проявляються водночас і тенденція до утвердження традицій, і тенденція до сприйняття зовнішніх впливів (насамперед місцевого значення), пов’язаних з факторами технології та естетики. Перша – відзначена появою церков, які архітектурою, конструкціями, внутрішнім монументально-декоративним оздобленням повністю копіюють зразки церков в Україні; друга – запозиченням інженерно-конструктивних (наприклад, “чиказької” конструкції у США і Канаді) та формально-стилістичних ознак місцевої архітектури і формуванням урешті-решт еkleктичного підходу до церковної архітектурно-мистецької творчості. В обидвох напрямках спостерігається вихід на більш високий (порівнянно з першим етапом) художньо-естетичний рівень архітектури і монументально-декоративного мистецтва, що відповідає ширшим матеріальним можливостям і вищим духовним та культурним потребам українців.

Третій етап (друга половина ХХ ст.) характеризується активним входженням у загальносвітовий процес розвитку архітектури та мистецтва, появою в українському середовищі високопрофесійних архітекторів і

художників, які створюють цілу низку церковних об'єктів, що відзначаються модерним вирішенням архітектури та монументально-декоративного доповнення. На цьому етапі в підході до відтворення традицій щезає безпосередність, безумовне наслідування канонів, натомість приходить високо-професійне осмислення традицій, сучасний стиль і культура їх формального тлумачення.

Порівнюючи початковий і сучасний стани, розуміємо, що українська зарубіжна церковна архітектура та монументально-декоративне мистецтво на Заході зробили величезний крок у своєму столітньому поступі і на рубежі тисячоліть гідно увійшли в русло світового процесу архітектури та мистецтва. І якщо по "східноєвропейській" лінії в цій галузі продемонстровано зразок утримання статус-кво, то по "західній" – продемонстровано приклад активного розвитку: оперативної перебудови творчих підходів і модернізації методів художнього вираження традицій.

Досягнення в галузі церковної архітектури та монументально-декоративного мистецтва в українському зарубіжжі загалом мають важливе значення для розвитку цієї галузі в Україні. За умов розширення взаємозв'язків між Україною та українським зарубіжжям, що реально відкриваються на початку нового тисячоліття, ця галузь і в Україні і в зарубіжжі, без сумніву, матиме нові перспективи в майбутньому, а українська національна культура та мистецтво залишатимуться надійним, багатим і щедрим джерелом збагачення й підтримки духовності українців у всьому світі.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Галишич Р. Пошуки стилю в церковній архітектурі України // Архітектура як відображення ідеології. Матеріали міжнар. наук. конф.– Львів, 1996.– С. 24-318.
2. Галишич Р. Мотиви бойківської народної архітектури в українських церквах діаспори у ХХ ст. // Сакральне мистецтво Бойківщини. Треті Драганівські читання. Дрогобич: Відродження, 1998.– С. 62-73.
3. Галишич Р. Художньо-образні та об'ємно-просторові особливості деяких українських церков Західної Європи // Європейське мистецтво.– Дрогобич.: Відродження, 1999. – С. 52-60.
4. Галишич Р. Народні мотиви в сакральному мистецтві української діаспори, друга половина ХХ ст. // Історія Релігії в Україні. Матеріали ІХ міжнар. конф.– Львів: Логос, 1999.– Т. 1.– С. 94-98.
5. Галишич Р. Барокові інтерпретації у церковному мистецтві українського зарубіжжя, II пол. ХХ ст. // Мистецтвознавство, 99.– Львів: СКІМ, 1999.– С. 103-108.
6. Галишич Р. Українська церковна архітектура та монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя.– Львів: Сполом, 2002.– 336 с. іл.

7. Галишич Р. Новаторські іконостаси українських церков зарубіжжя другої пол. XX століття // Мистецтвознавство, 01. – Львів: СКІМ, 2002. – С. 89-98.

Галишич Р.Я. Монументально-декоративне мистецтво українських церков зарубіжжя XX ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво. – Львівська академія мистецтв, Львів, 2002.

У дисертації досліджується монументально-декоративне мистецтво українських церков зарубіжжя XX ст, як самобутнє маловивчене явище. Висвітлені історичні етапи розвитку українського сакрального монументально-декоративного мистецтва зарубіжжя, його художньо-стилістичні відміни.

Здійснено комплексний аналіз художньо-образних принципів формування екстер'єрного та інтер'єрного оздоблення в контексті об'ємно-просторового розвитку церковних споруд. За художньо-образними та стилістичними принципами розроблено типологію настінних оздоблень. Простежено розвиток іконостасу як основного елементу інтер'єрного обладнання, за конструктивними та художньо-естетичними принципами розроблено його типологію.

Виділено консервативно-традиційний та новаційний підходи в проектуванні та оздобленні церковних екстер'єрів, інтер'єрів та іконостасів.

Ключові слова: зарубіжжя, церква, екстер'єр, інтер'єр, художньо-образний, об'ємно-просторовий, іконостас, оздоблення, обладнання.

Halyschych R.J. The Sacral Architectural and Ornamental Art of Ukrainian churches abroad in the 20th century. – Manuscript.

Dissertational thesis for obtaining scientific degree of Candidate in Art Sciences, History and Theory of arts; speciality 17.00.06 – Decorative and Applied Art. – L'viv Academy of Arts

This dissertation researches the Sacral Architectural and Ornamental Art of Ukrainian Churches abroad in the 20th century as a unique, not widely studied phenomenon. Presented here are the historical stages of the development of Ukrainian Sacral Decorative Art abroad and their artistic-stylistic particularities.

Included is a comprehensive analysis of the artistic principles of the formation of exterior and interior ornamentation in the context of the architectural and spatial design of Church buildings. A typology of the ornamentation is established according to artistic expression and stylistic principles. The development of the iconostasis is examined as the fundamental element of a Church's interior, and its typology is developed according to structural and aesthetic principles.

Conservative-traditionalist and innovative approaches in the design and ornamentation of church exteriors, interiors, and iconostasis are highlighted.

Key Words: Abroad, Church, Exterior, Interior, Artistic, Iconostasis, Ornamentation, Ukrainian

Галишич Р.Я. Монументально-декоративное искусство украинских церквей зарубежья XX в. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности **17.00.06** – декоративное и прикладное искусство. – Львовская академия искусств, Львов, 2002.

В диссертации исследуется монументально-декоративное искусство украинских церквей зарубежья XX в. (как самобытное малоизученное явление). Рассматриваются исторические, географические, экономические, культурные предпосылки становления, формирования и развитие украинского сакрального монументально-декоративного искусства и украинской церковной архитектуры в зарубежье XX в. Составлена периодизация развития сакрального монументально-декоративного искусства, влияние на его формирование художественных стилей, народных традиций, восточно-церковных канонов.

Осуществлен комплексный анализ художественно-образных принципов формирования экстерьерного декора в контексте объемно-пространственного развития церковных сооружений. Проанализирована объемно-пространственная организация церковных интерьеров. Установлено, что каноническое церковное интерьерное пространство в XX в. видоизменяется, что обуславливается применением новых строительных технологий и материалов в современном церковном строительстве.

За художественно-образными и стилистическими принципами разработана типология интерьерных настенных украшений (стенопись, мозаика, витраж, орнамент). Определены традиционные и новаторские принципы в стенописи, стилистические особенности характеризуются интерпретацией традиционной системы настенного декора и зависят от специфики объемно-пространственной структуры и конструктивных элементов интерьера.

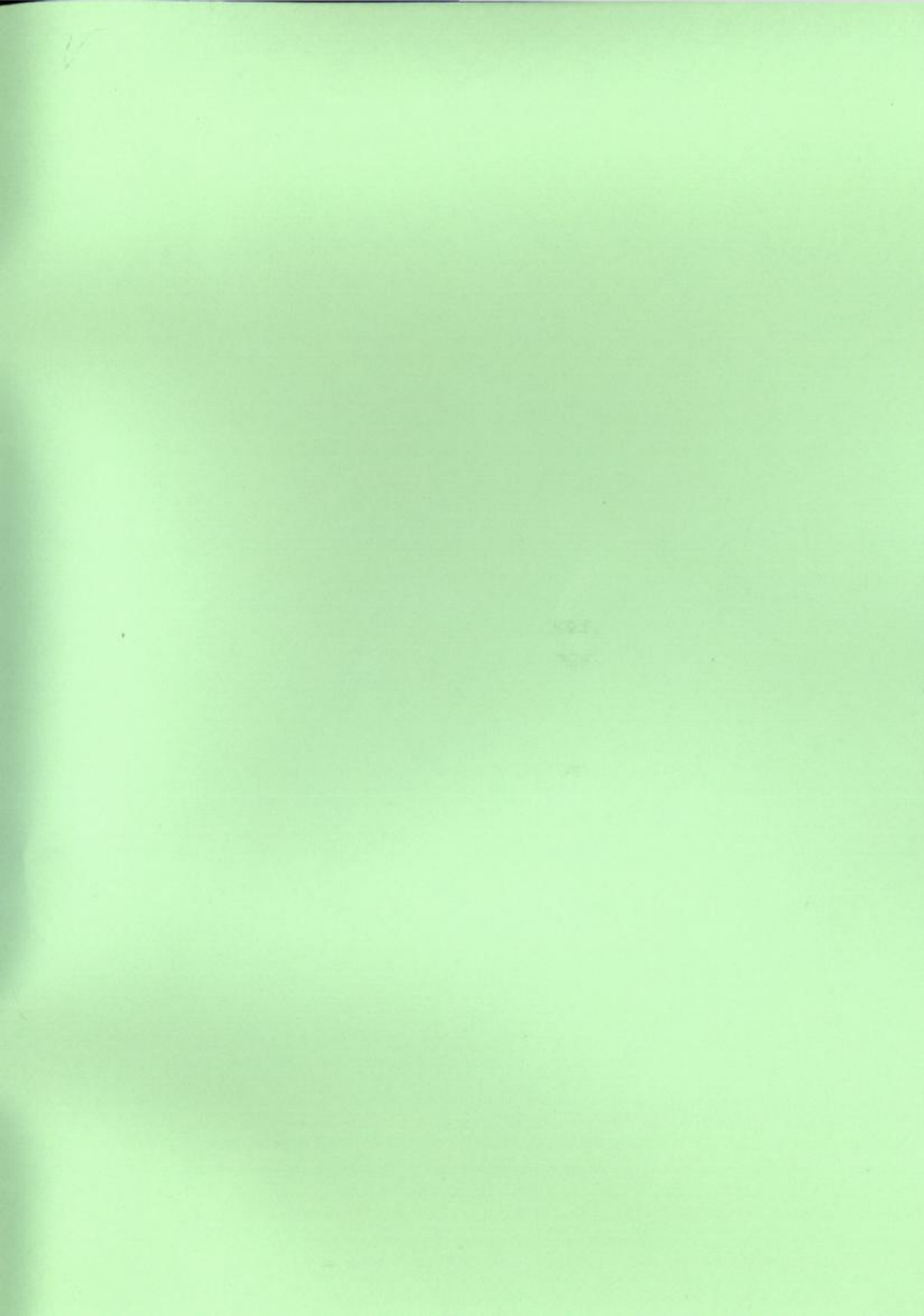
Прослежено развитие иконостаса как основного компонента интерьера, за конструктивными и художественно-эстетичными принципами разработана его типология. Выделяются традиционные иконостасы, которые составляют большинство и новаторские иконостасы, которые характеризуются структурными и стилистическими нововведениями.

Выделены консервативно-традиционный и новаторский подходы в проектировании и декорации украинских церковных экстерьеров, интерьеров и иконостасов. Установлено, что художественное решение украинских церквей в восточноевропейских странах базируется на архитектурные и художественные (планировочные, конструктивные, композиционные, колоритные) стереотипы, сформированные в Украине в XIX – нач. XX в. Развитие украинского сакрального монументально-

декоративного искусства по "западной" линии (страны Западной Европы, Северной и Южной Америки, Австралии) не зависело от ситуации в Украине непосредственно и происходило под влиянием характерных для сакрального искусства Запада новаторской инициативы и творческого поиска.

Ключевые слова: Зарубежье, церковь, экстерьер, интерьер, художественно-образный, объемно-пространственный, иконостас, декор.

Віддруковано з готових оригіналів.
Підписано до друку 08.11.2002 р. Формат 60x90/16.
Спосіб друку - різнографія. Зам. № . Наклад 110 прим.
Надруковано у видавництві Національного університету
"Львівська політехніка"
79013, м. Львів, вул. Ст.Бандери, 12.

АВ 53.252

Музеи.

1000 ОНЛАЙН

МИСТ